

İsmail Onarlı

Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık kimliği son on yılda bilim adamları, araştırmacılar, siyasiler ve devlet yetkililerince farklı açılardan kendi duruşlarına göre değerlendirmektedirler. Son aylarda Alevilik, "Yargıtay Kararları" olmasına karşın; Diyanet İşleri Başkanlığı yandaşı bir kısım bürokratların başlattığı yasaklama girişimleri ile Fazilet Partili Belediye Başkanları'nın Cemevleri'ni yıkma operasyonları aynı merkezden yönetiliyorlarmış "hissini" bize veriyor. Diğer yandan ise; Alevilik, Türk Müslümanlığı ile özdeşleştirilerek tartışılıyor

Heterodoks İslami araştırma eserleri ile önemli bir tarihçimiz ve bilim adamımız olan **Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK**;

İslamiyet ve Müslümanlık konusunda ki tartışmalara açıklık getiriyor. Sayın Ocak; İslamiyet ve Müslümanlık iki ayrı kavramdır. Demektedir ki bu görüşlerine katılıyorum. Ocak, bu iki sözcüğü şöyle açıklamaktadır:

"Bu iki kelime her ne kadar günlük konuşma dilinde birbiri yerine kullanılıyorsa da aslında tarihsel ve sosyolojik olarak bu kullanış doğru değildir. Çünkü "İslam" kelimesi, soyut anlamda bir din olarak temel kaynaklarında ki yazılı biçimiyle İslam dinini, onun inanç, ibadet, ahlak vs. esaslarını işaret ederken, "Müslümanlık" kelimesi bu dinin tarihsel süreç içinde, kendilerine "Müslüman" denilen toplumlarca yorumlanarak pratiğe aktarılmış, yaşanmış, son tahlilde **"kültü rleşmiş**

" şeklinin adıdır" (1)

Biz ise;1998'de 'Bir Kavram Kargaşası: "Türk İslamı" mı - Türkiye/Anadolu Müslümanlığı" mı ?' adlı makalemizde: (2) İslam ve Müslüman terimlerine açıklık getirerek, "Türk İslamı tezinin "Turancı Anlayışın Yeniden Tezahürü" olarak belirterek, Aleviliğin böyle tanımlayamayacağını belirtmiştik. On beş yıl önce 1985'de 12 Eylül Yönetimi'nin toplumumuza dayattığı "Türk-İslam Sentezi"ne karşı bir yazımda ise, (3) Osmanlıların Yeniçeri Ocağı'na kılavuz olarak seçtiği ve Türkleştirme amaçlı bir öğreti olan "Bektaşiliğin" gerçek anlamda "Türk-İslam Sentezi" ve "Türk Müslümanlığı" olduğunu belirtmiştim. Fakat sonradan Arnavutların bağımsızlıkları ile birlikte Bektaşilik'te bölünür. İttihat ve Terakki yöneticileri de Alevi-Bektaşiliği "Türk Müslümanlığı" olarak algıladılar. Bugün ise Arnavutluk ve Türkiye'deki Bektaşiler ayrı örgütlenmeler içindedirler. 28 Şubat süreciyle yine aynı anlayış "Devlet ve Siyasetçi" kadroların hafızalarında canlanır. 16 Ağustos 1998'de Hacı Bektaş-ı Veli Anma Törenleri'nde devlet yetkililerince bu yorum yeniden gündeme gelir. Aynı şekilde bugünlerde yine "Türk Müslümanlığı" aktüel olarak ısıtılarak gündeme getiriliyor. Bu nedenle de Avrupa ve Türkiye'de "aynı merkezli sağ ve sol odaklar" Alevilere ve toplumsal örgütlerine saldırıyorlar. Aleviler hangi taraftan gelirse gelsin "manipülasyon"lara gelmemelidirler.

Prof. Dr. Irene Melikoff'un "aleviliğin tarihsel köklerinin esas itibariyle Türk kültürü çerçevesinde oluşmuştur" görüşüne katılan, Prof. Dr. OCAK: "sosyolojik anlamda Alevilik gerçekten bir Türk Müslümanlığıdır." Demektedir ki bu görüşüne kısmen iştirak ediyoruz. Çünkü, Türk kültürü Alevilik'te ağır bassa da diğer halklarında kültürel eklenmesi olduğundan onlarında inancı olmuştur. Bu bağlamdan "**Alevilik Evrensel bir Öğreti**"dir.Orta-Asya'dan Balkanlara değin uzanan geniş bir coğrafyanın **ekseni** olan ülkemiz
"Evrensel Kültür Merkezi"
dir.

Araştırmacı-Yazar Cemal Şener: "**Alevilerin Etnik Kimliği**" konusunda "Türkçü" bir yaklaşım içinde olmasına karşın, azınlıkta olan Alevi inançlı diğer Uluslardan insanların varlığını kabullenerek, "Türk Müslümanlığı" fikriyatına farklı ve temkinli bakmaktadır. "Alevilik bence; İslam'ın Anadolulaşmasıdır" diyen Şener; "Türk Sünniliğini" ifade eden "**Türk Müslümanlığı**" kavramı, **Alevileri ifade de yetersiz kalır**" diyerek, Türk Müslümanlığı "ifade tarzı, asimilasyonculuğun Aleviliği yok etme biçimidir" demektedir. (4) Araştırmacı Baki Öz'de C.Şener'le aynı paralelde Aleviliğe yaklaşım içindedir. Geleneksel Alevilik ve Kızılbaş Dede Ocakları üzerine çalışmalar yapan Araştırmacı/yazar Ali Yaman; Aleviliğin tarihsel arka-planında varolan "Kızılbaşlık"ın bugün Alevilik terimiyle örtüştüğünü ve aynılaştığını belirterek; Aleviliğin de tekil olarak "Türk Müslümanlığı" olamayacağını ama "Türk kültürü"nün Alevilik'te ağırlıklı unsur olduğunu kendisi ile birebir konuşmalarımızda söylemektedir.

Prof Dr.Ocak'tan sonra, Heteredoks İslam üzerine araştırmalarından tanıdığımız yetkin yazarlardan Dr. İsmail Kaygusuz ise; "Alevi" deyimini bugünkü anlamda ne zamandan beri kullanılıyor?" sorusunu şöyle yanıtlamaktadır:

"Alevi deyiminin bugün kullanılan anlamda; sözcük anlamının yanı sıra, bir inancın ve o inanca bağlı topluluklara ad oluşunun 10.yüzyıla kadar indiğini; ve üstelik sadece Arapların ve Farsların değil daha çok çeşitli Türk topluluklarının bunu benimsemiş olduğunu 1995'te yayınlanan bir kitabımızda (İ.Kaygusuz, *Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları I*, Alev Yayınları, İstanbul-1995, s.88-101) göstermiştik. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yukarıdaki tanımlamasından farklılaştırıp, "terim olarak Hz.Ali'ye mensubiyeti ifade eden bu kelime, onun yolundan giden, onu seven, sayan ve ona bağlı olan ya da soyundan gelenler için kullanılır. Hz. Ali'yi seven, sayan, onun yolundan giden ve ona bağlı olan herkese Alevi denilebilir" gibi, Refahçı-Faziletçilerin "bu bağlamda biz de Aleviyiz" söylemiyle basite indirgemesinde ve saptırmasında Alevileri Sünnilikle kaynaştırmanın amaçlandığı açıktır."

"Bugünkü anlamda Alevi Türkler tanımlamasını ilk kullanan Abu Dulaf olmuştur. Abu Dulaf'ın yaptığı iki seyahatla ilgili yapıtı vardır. Orta Asya Türk kabileleri arasında, Çin ve Hindistan'a 941-943 yıllarında yaptığı gezileri anlatan ve bizi ilgilendiren birinci gezi bölümü, Yakut'un (ö.1229) "*Mudjam al Buldan III*" (s.445-458) yapıtının içindedir."

"941-42 yılı içerisinde Çin'e doğru yola çıkmış olan Ebu Dulef, Tibet'e ulaşmadan önce, bir süre **Buğraç Türkleri**

nin yaşadığı bölgede kalmıştı. Keçe giyimli, sakalsız, fakat bıçak vurulmamış pos bıyıklarıyla dikkati çeken, çok iyi ata binen ve savaşçı olan bu Türklerin (Bağraçlar), Yahya bin Zeyd'in bir oğlundan gelen bir Ali soylu tarafından yönetildiğine tanık olmuştur. Abu Dulaf onların, içinde şehit İmam Zeynelabidin oğlu Zeyd için yakılmış ağıtların da yer aldığı batını anlamda yorumlanmış, Sünni İslama aykırı bir Kuran sakladıklarını, tanrısallığın Ali'de cisimlendiğine inandıklarını yazmaktadır. Yine onun anlattıklarına göre bu "

Alevi" Türkler

, Ali'nin indiği ve tekrar geri döndüğü gökyüzüne doğru avuçlarını açıp, bağırarak dua etmekteydiler. (Yakut,

Mudjam al Buldan III

, Beyrut-1376, s.441-442.; Z.V.Togan,

İbn Fadlans Reisebericht

, Leipzig-1939, XXIV.)

"Ayrıca Ahangaran ırmağı boyunca sıralanmış bulunan eski Oğuz kentlerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan, çadır biçimindeki kubbeli kemiklikleri (Ossuarium) kapsayan anıtsal mezarlar önemlidir. Bu çeşit ölü gömme bölgesel modelinin, Ortaasya'nın güneybatısındaki bölgelerde yaşayan Türklere özgü olduğu bugün açıkça kanıtlanmıştır. Bu mezarlarda bulunmuş olan bir mezar heykelciği (M.E.Masson, *Axsengeran*, Taşkent-1953, res.20-21), **özellikle**

bölgenin sakalsız fakat bıyık taşıyan insan tipinin örneğidir. Bu tipin Uygur çağındaki Mani dini rahibi tipleriyle hiçbir benzerliği yoktur.

(karş. Bahaeddin Ögel,

İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi,

3.baskı, Ankara-1988, lev.35, 36, 37) Prof.Dr. Emel Esin'in kendi sözleriyle; "Bu tip 10.yüzyılda Halife Ali'yi aşırı sevip sayan (Alevi) Türklerin betimlerini çağrıştırmaktadır.

Alevi' Türkler

tanımlamasını ilk kez, 10.yüzyıl gezgini Abu Dulaf'ın kullandığı bilinir.

Abu Dulaf Misar bin Muhalhil, Samaniler devletinin (Samanoğulları) en güçlü hükümdarı Nasr bin Ahmed'in (914-943), saltanatının son yıllarında Çin'e elçilik göreviyle gönderdiği kişidir."

(Emel Esin,

Turcica

XVII, 1985, s.12)(abç) Bu konuda Ebubekir Muhammed b. Cafer Narşaki'nin 943-948 yılları arasında yazdığı

Buhara Tarihi

'nde de destekleyici bilgiler bulunmaktadır:

“Şii ve heretik (*rafizi, sapkın nitelemeleri Alevilikle ilişkilidir-İ.K.*) inanç başkaldırı hareketlerine katılmaya eğilim gösteren aşağı sınıflara karşı, önce Şam'daki daha sonra Bağdad'daki İslam yönetimlerini bölge aristokrasisinin desteklediğini öğrenebiliyoruz. Ayrıca

her fırsatta Türkler

, özellikle bölgesel yönetimlere muhalif olan göçebe Türkler arasına her ikisinin de sızdıkları belirtilen

bu sapkın isyancıların destekleyicileri olarak zikredilmektedir

.” (Richard N.Frye, ‘

On The History of Bukhara by Narshaki

)

“Ayrıca Yusuf Has Hacib'in, Tavraç Buğra Han'a 1069'da yazıp sunduğu, devlet yönetimine ilişkin *Kutadgu Bilig* (Kutlu Bilgi) adlı yapıtında, “**Aleviler birle katılmak ayur (Alevilerin birlikt (bize) katılmasını öğretir)**” başlığı altındaki bölüm, Karahanlılar devletinde Alevilerin hatırı sayılır varlığının ve saygınlığının kanıtıdır.”

“Son olarak, Temmuz 1051'de İran körfezinin güneybatı kıyısında bulunan Yamama kentine uğrayan Nasır Husrev, buranın yönetici ve oturanlarının Aleviler olduğunu; Alevi emirlerin her birinin üç-dört yüz atlı korumaları bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca Zeydi mezhebine bağlı bulunan Yamamalıların dua etmeğe (namaza); “Muhammed ve Ali insanoğlunun en hayırlısıdır,” ve “haydi bu en hayırlı (işe) tanık olmaya geliniz!” sözleriyle çağrıldıklarına dikkat çekmektedir. Yaşadığı yüzyılın en büyük gezgini, bilgin ve filozofu Nasır Husrev İsmaili Aleviliğini İran ve Ortaasya'ya ilk yayan *Dai* olarak tanınmaktadır. Nasır Husrev'in Alevi terminolojisini “Alid” olarak Batı dillerine çevirmiş olsalar da, onun Zeydileri, İsmailileri ve Oniki İmamcı aşırı Şiiliği ifade ettiğinin ayırdına varmışlardır. (Bkz. *Naser-e Khosraw's Book of Travels (Safarnama)* ,

Farsçadan İngilizceye çev. W.M.Thackstone, Jr., State Univ. of New York, 1986, s, 86, dpnt.33). 8.yüzyıl

dan itibaren çeşitli bölgelerde ve çeşitli adlar altında Ortodoks İslama (Sünnilik-Şiilik) karşı yükselen tüm

Heterodoks

(aykırı, farklı inanç ve düşünce)

Hareketler Alevilik ve onun türevleridir

.

(5)

İslamiyet; Adem'den Muhammed'e kadar tebliğ edilen "Vahy"lerin toplamıdır. Müslümanlık ise İslami öğretinin birey ve uluslar tarafından pratik uygulaması ve bu alandaki becerileridir. Diğer dinler Budizm, Şamanizm, Musevilik, Hristiyanlık, Hristiyanlık gibi öğretilerde aynı şekildedir: Bölgesel ve yöresel, ulusal farklı uygulamaları ve motifsel değişkenlikleri görülür. Alevilik ve Sünnilik de böylesine bir uygulamadır. Tarihsel, kültürel ve sosyolojik olarak "Alevi-Sünni Sentezi" mümkün değildir. İslamiyetin iki farklı yorumu ve pratik uygulamasıdır.

SONUÇ OLARAK: Anadolu tarihi heterojen yüzlerce inanç ve kültürün asimetrik bir bütünlüğüdür. Bu nedenle de "Anadolu Coğrafi Havuz"unda; Türk, Kürt, Rum, Ermeni, Arap, Fars, Çerkez, Laz, Zaza, Süryani, Yezidi, Abhaz, Gürcü, Boşnak, Sırp, Arnavut gibi yaşayan halklar ile Hitit, Hatti, Hurri, Urartu, Mitani, İskit, Kimmer, Med, Pers, Paulikian, Boğomil, Urartu, Firik, Trak, Lidya... gibi yaşamayan ama içimizde nesil olarak devam eden halkların ve toplulukların inanç ve kültürleri yoğrulup şekillenerek, İslami şemsiye altında ortak "Anadolu Kültürü" oluşturmuşlardır. İşte İslam'ın bu Anadolu sentezine, akılcı uygulama biçimine "Türkiye ya da Anadolu Müslümanlığı" diyoruz ve "Alevilik" kavramıyla açıklıyoruz.

Devletin; Osmanlı'dan devraldığı geleneksel "Sünni Resmi İdeolojisi"ni bırakarak "özgürlükçü laiklik" çerçevesinde "D.İ.B/Diyaneti" yeniden yapılandırarak, dini cemaatlere bırakmalı ve "Alevi Kimliği"ni yasal olarak tanımalıdır...

DİPNOTLAR:

1) Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak: "Türk Müslümanlığı" Tartışmaları, Resmi İdeoloji, Alevilik, Sosyolojik ve Tarihsel Gerçekler'; Kızıldeli Dergisi sayı:1 Şubat 2001. ve Ruşen ÇAKIR: "Alevi-Sünni Sentezi Olamaz" Prof. Dr. A.Y.Ocak ile söyleşi; Milliyet Gazetesi 27.03.2001

2) İsmail Onarlı: "Bir Kavram Kargaşası: "Türk İslamı" mı- "Türkiye/Anadolu Müslümanlığı" mı?", Kervan Dergisi sayı:71, Aralık 1998

3) İsmail Onarlı: "Türk-İslam Sentezi ve Hacı Bektaş-i Veli", Avcılar Haber, Sayı:16, 10 Temmuz 1985 İst.

"Türk Müslümanlığı" Tartışmaları Üzerine

İsmail Onarlı tarafından yazıldı.

---

4) Cemal Şener: "Türk Müslümanlığı",Asimilasyon ve Aleviler, Kervan Dergisi Sayı:71, Aralık 1998 İst. ve "Alevilerin Etnik Kimliği" Yol Degisi Sayı: 7, Eylül-Ekim 2000 Ank.

5)Dr. İsmail Kaygusuz: "DİYANET'İN GİZLİ ALEVİLİK RAPORU SAÇMALIĞI Alevilik "Sünni Hanefi Mezhebine Bağlı Bir Tarikat" Değildir." 29.03.2001 günü, Alevilerin Forumu/İnternet'ten alınmıştır.